

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію Деревянко Юлії Миколаївни «Етикетні ситуації повсякденного спілкування в англійськомовній та українськомовній культурах: зіставний аспект», подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство.

Протягом останнього століття увага вітчизняних і зарубіжних лінгвістів зосереджена на антропоцентризмі мови і мовлення в усіх формах його прояву, дослідженні його особливостей у текстах різних жанрів. Свідченням цього є численні праці, автори яких (П. Браун, А. Вежбицька, В. Г. Гак, В. Є. Гольдін, Г. П. Грайс, В. І. Карасик, Г. В. Колшанский, М.О. Кронгауз, Р. Лакофф, С. Левінсон, Дж. Ліч, Дж. Серль, Й. І. Стернін, Е. Холл) формулюють лінгвопрагматичні та соціолінгвістичні особливості організації комунікативного процесу. І хоча сучасні наукові розвідки суттєво поглибили загальну теорію комунікативного акту та розширили уявлення про особливості мовленнєвих етикетних формул, на сьогоднішній день є ще чимало лакун, які потребують заповнення, зокрема ті, що стосуються етикетного спілкування на монокультурному та міжкультурному рівнях. Дуже важливими є зіставні розвідки, які сприяли б розкриттю мовно-культурної та індивідуально-особистісної специфіки етикетних висловлювань, виявленню універсальних та унікальних інструментів і механізмів моделювання етикетних ситуацій у повсякденному спілкуванні на матеріалі мов (чи їх варіантів), які ще не піддавалися системному аналізу. Відсутність студій, присвячених зіставному аналізу етикетних ситуацій в межах англійськомовного простору, та порівняння їх з українськомовним, зумовлює беззаперечну *актуальність* дисертаційної роботи Юлії Миколаївни.

Рецензована дисертація стоїть на перехресті комунікативно-функціональної та антропоцентричної парадигм мовознавства і є достойним продовженням лінгвістичних вчень Карла Бюлера, Романа Осиповича Якобсона та Валентина Васильовича Богданова. Вона наочно демонструє те, що етикетне мовлення керується загальними властивостями та обмеженнями

людського мислення, а також умовами міжособистісного спілкування, характеризуючись багатогранністю зовнішніх зв'язків: з культурою, суспільством і, передусім, – людиною.

На схвалення заслуговує великий *обсяг емпіричного матеріалу*: 1015 текстових фрагментів, що містять опис реалізації етикетних ситуацій у досліджуваних культурах.

Метою рецензованої роботи є здійснити зіставний аналіз реалізації етикетних ситуацій повсякденного спілкування в англійськомовній та українськомовній культурах.

Обраний Юлією Миколаївною підхід до аналізу етикетних ситуацій дав змогу порушити й успішно розв'язати низку дослідницьких завдань, важливих як у теоретичному, так і в прикладному аспектах. Визначені *методи дослідження*, зокрема описовий метод, методи контекстологічного аналізу та фреймового аналізу, дозволили розкрити особливості етикету як знакової системи; розглянути властивості вербальних та невербальних етикетних знаків, їх функційні, універсальні та культурно-специфічні ознаки; визначити структуру етикетного простору; проаналізувати наповнення фреймових структур, вербальних та невербальних засобів актуалізації досліджуваних етикетних ситуацій; описати спільні та диференційні характеристики етикетизації спілкування у монокультурному та міжкультурному середовищі.

Зазначені аспекти дисертації засвідчують її *наукову новизну*. Зауважу, що в ній вперше обґрунтовано розмежування понять «етикет», «мовленнєвий етикет» та «ввічливість»; уперше описується поняття «етикетний простір» з окресленням його структури та характеристикою чинників, що впливають на ступінь ритуалізованості повсякденного спілкування.

Рецензована дисертація чітко структурована. Вона традиційно складається зі вступу, трьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків та списку літератури. Кожен із вирізнених фрагментів праці Юлії Миколаївни відзначається послідовністю викладу. Назви розділів і підрозділів повністю відповідають їхньому змістові, вони завершуються максимально конкретизованими і водночас ємкими висновками.

У Вступі сформульовано мету дисертації, завдання, виясковано предмет і об'єкт, визначено методи дослідження, окреслено наукову новизну, теоретичне та практичне значення досягнутих результатів, а також подано відомості про їхню апробацію в доповідях на наукових конференціях, семінарах та в публікаціях. Слід зазначити, що вже на етапі Вступу очевидним є докладне вивчення, впорядкування і систематизація методологічної бази дослідження. Позитивно можна охарактеризувати чітке формулювання положень, що виносяться на захист, з метою узагальнення наукової новизни роботи. Щоправда, перше з них, на мою думку, не потребує захисту на сучасному етапі розвитку лінгвістики, позаяк носить аксіоматичний характер і не викликає жодних протиріч у членів мовознавчої спільноти.

У першому розділі «Загальнотеоретичні проблеми мовленнєвого етикету», що охоплює три підрозділи, простежено різні монодисциплінарні та міждисциплінарні погляди на поняття *етикет* як знакову систему; проведено розмежування поняття *етикет* і інших суміжних понять. Безперечною перевагою цього розділу є глобальний підхід до висвітлення досліджуваного явища, який не обмежується заявленими у темі роботи чотирма лінгвопросторами і демонструє цікаві результати безсумнівно глибокого, всебічного і доскіпливого аналізу суті етикету.

У другому розділі «Методологія та методика дослідження етикетних ситуацій повсякденного спілкування», куди увійшли три підрозділи, проаналізовано принципи аналізу емпіричного матеріалу; аргументовано погляди на поняття й структуру етикетного простору, його зв'язок із культурно-історичними цінностями мовців. Фактично, цей розділ поєднує в собі характеристику існуючих методів дослідження етикетного мовлення з виокремленням обраного підходу і, що важливо та схвально, актуалізує власне бачення принципів і прийомів аналізу обраного явища авторкою.

У третьому розділі «Актуалізація етикетних ситуацій повсякденного спілкування в англійськомовній та українськомовній культурах» фреймово моделюються етикетні ситуації «Вітання», «Прийом гостя», «День народження» і «Весілля», які цілком слушно диференціюються за ступенем

ритуалізованості. Юлія Миколаївна реалізує інтеграційний підхід до опису етикетних ситуацій, векторами якого є мовна компетенція, національна приналежність, соціально-культурний статус, фізіологічні дані мовців, а також їхній психічний стан, ступінь знайомства, смаки та звички. Авторка переконливо демонструє знання закономірностей вербального спілкування представників досліджуваних лінгвокультурних спільнот у ситуаціях дотримання правил етикету, та поглиблює їх детальним описом невербальних звичок, які їх супроводжують.

У висновках сформульовано результати дослідження. Логічні та мотивовані, вони узагальнюють виконаний аналіз і не дублюють часткові висновки до окремих розділів роботи. Варто зазначити, що виклад матеріалу та висновки підтверджують основні положення, які виносяться на захист,

Констатуючи високий ступінь обізнаності Юлії Миколаївни та загалом новизну і значущість рецензованої роботи, вважаю за необхідне висловити деякі зауваження.

1. Виклад матеріалу роботи має циклічний характер з неодноразовими повторами. Так, розбіжність етикетних норм у різних культурах описується на різних сторінках в п. 1.1, 1.3.2, 1.3.3. Розділу 1; обрядовість ситуації «Весілля» з повторами висвітлюється у Розділі 3. Це зауваження, однак, не свідчить про відсутність матеріалу та необхідність повторів для того, щоб дисертація мала потрібний обсяг. Це, швидше, раціоналізаторська рекомендація, реалізація якої дала б змогу вивільнити місце для перекладу англомовних та франкомовних прикладів, зробивши текст дисертації доступнішим для більш широкого кола спеціалістів.

2. Заявлена тема дисертації дещо дисонує з прикладами, які демонструють не стільки етикетні ситуації у повсякденному спілкуванні, скільки художню інтерпретацію повсякденного спілкування, що підпорядковується і виказує закони художнього дискурсу, який є цілеспрямовано вторинним по відношенню до первинності повсякденного спілкування, несправжнім зображенням реальної дійсності; придуманим автором, у якому останній свідомо створює відповідний образ та намагається

вплинути на читача, на його внутрішній світ, систему цінностей і переконань. Наприклад, на стор. 74 наводиться приклад *Тату, мій лебедюку, ...коли Ви любите мене, шануєте себе, то веліть .....!*». Важко погодитися з тим, що представники україномовної спільноти повсякденно використовують такі формулювання у спілкуванні з батьками. На стор. 158, де йдеться про різновидність жестів, що супроводжують етикетну комунікацію, читаємо «Ілюстративні жести, які супроводжують комунікацію, (жест запрошення до столу чи до задування свічок на торті ...) менш уживані.» Виникає питання: вони менш уживані в реальному повсякденному спілкуванні чи в літературній інтерпретації повсякденного спілкування, де автор міг їх опустити, не вважаючи достатньо значущими для створення відповідного художнього образу.

3. Для переконливості висновків, зроблених у роботі, вкрай необхідним видається попередній статистичний аналіз емпіричного матеріалу з подальшою інтерпретацією кількісних даних, адже для того, щоб робити висновки якісного характеру, необхідні конкретні підстави, які базуються на кількісних підрахунках. Так, як на мене, докладної статистики, вимагають висновки типу:

3.1. «у британському етикеті звертання на зразок *guys* та *folks* непоширені .....у Британії відсутні узагальнювальні звертання до групи людей, яка містить осіб жіночої та чоловічої статі» (стор. 115), однак носії мови стверджують протилежне: *'Guys' is now official British usage. A formal announcement might still address us as 'Ladies and gentlemen.', but informally, 'guys' seems to have taken a firm hold on these shores* (<https://www.italki.com/discussion/120914?hl=tr>). Додатковим підтвердженням широкого вживання лексеми *guys* на позначення осіб будь-якої статі у британському середовищі, може слугувати відсутність поміти «американізм» у статті «*guu*» оксфордського словника англійської мови, який тлумачить лексему *guys* як *people of either sex*, а також регулярне використання цієї лексеми в британських ЗМІ, напр. *But dividing the world into good guys and bad guys allows us to wash our hands of moral complexity; The danger lies not just with*

the bad guys but with every one of us, and it is always there. (The Guardian 3 жовтня, 2019

<https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/oct/03/eugenics-francis-galton-science-ideas>)

“It’s what happens. We’re dealing with it. It doesn’t derail the championships. It may for you guys, but in reality it’s not a broader issue for most people watching the championships.” (Reuters 2 жовтня, 2019 <https://www.reuters.com/article/us-athletics-world-idUSKBN1WH1G7>)

3.2. На стор. 122 читаємо: «В австралійській культурі світська бесіда створює можливість нових знайомств і сприяє досягненню невимушеної атмосфери спілкування». Закономірно виникає питання «а в інших культурах світська бесіда не створює можливість нових знайомств і не сприяє досягненню невимушеної атмосфери спілкування? Яке кількісне співвідношення відповідних етикетних ситуацій в аналізованих мовах та/або варіантах дає підстави це стверджувати?».

Докладний статистичний аналіз міг би як підтвердити, так і спростувати висловлені авторкою міркування.

4. Зауваження, яке межує з окресленням перспективності подальших досліджень, стосується вибору етикетних ситуацій для аналізу. Оскільки тема дисертації звучить «Етикетні ситуації повсякденного спілкування...», то хотілося б почути аргументацію дисертантки стосовно повсякденності днів народжень, весілля і, тим паче, весілля у королівській сім’ї, що є радше рідкісною подією, аніж буденністю. На моє переконання, встановлення ступеню церемоніальності, що, беззаперечно присутнє у роботі, не робить вищезазначені етикетні ситуації повсякденними. Тим часом, аналізу не піддавалися такі ситуації як «прощання» чи «вибачення», які дійсно виникають щоденно і стосуються кожної людини.

Висловлені зауваження носять рекомендаційний характер і не впливають на загальне позитивне враження від роботи. Дисертація Ю. М. Деревянко може бути кваліфікована як завершене, самостійне, науково обґрунтоване дослідження. Отримані результати можна вважати істотним внеском у

вивчення етикету, вони можуть знайти своє використання у спецкурсах з культурології, семасіології, соціолінгвістики та прагмалінгвістики.

Автореферат повністю відображає структуру, виклад та висновки дисертації. Апробація є достатньою, позаяк основні положення відбито у восьми публікаціях.

Викладене вище дає підстави вважати, що дисертаційна робота «Етикетні ситуації повсякденного спілкування в англійськомовній та українськомовній культурах: зіставний аспект» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24.07.2013 р. (зі зміною, внесеною згідно з Постановою Кабінету Міністрів України №1159 від 30.12.2015 р.), а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.17 – Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство.

Офіційний опонент –

кандидат філологічних наук, доцент,

декан факультету іноземних мов

Донецького національного університету

імені Василя Стуса

М. Я. Оленяк

*Місце
закрито.*

Учений секретар

О.Т. Ващенко